

Studenten en de Nederlandse taalbeheersing : ervaringen en konklusies

door

JOHAN NOOTENS

De ervaringen waarvan hieronder verslag gedaan wordt, zijn opgedaan tijdens een vierjarige activiteit als halftijds assistent Nederlandse taalbeheersing in de Rechtsfaculteit van de K.U. Leuven.

Mijn opdracht was : voor ongeveer 400 studenten in Leuven en een 150-tal in Kortrijk werkkolleges organiseren bij de theoretische kolleges Nederlandse taalbeheersing die professor Van Haver in de eerste kandidatuur van de Rechtsfaculteit aan de K.U.L. en de K.U.L.A.K. doceert ¹.

De eerste twee jaren kregen de eerstejaarsstudenten een oefeningmap met allerlei „traditionele” taalzuiverings- en taalbeheersingsoefeningen zoals daar zijn : schrijf een sollicitatiebrief, vul het juiste voorzetsel in en wat is het verschil tussen 'materiaal' en 'materieel'. Om allerlei redenen, waarover ik zo meteen verder wil uitweiden, stapte ik na twee jaar van die procedure af en beperkte mij in de twee volgende jaren tot het voeren van „motivatiegesprekken” met groepjes van maximum 8 studenten. Als discussiestof voor die gesprekken kregen de studenten als verplichte lektuur vooraf artikels uit de verzameling „Taal of Taaltje” van professor Geerts en het laatste jaar professor Geerts z'n artikel „Tweetaligheid binnen het Nederlands” ².

De eerste twee jaren gingen we als volgt te werk. De studenten kregen de opdracht een reeks oefeningen individueel voor te bereiden met behulp van de stof die professor Van Haver in de voorafgaande weken gedoceerd had. De werkkolleges werden dan georganiseerd voor groepjes van 15 à 20 studenten. In sessies van

1. De harde gegevens en het eksakte cijfermateriaal, die mijn betoog over studentengedrag en studentenattitudes moeten stutten, worden in een uitvoerige ts.-versie van deze voordrachttekst gepubliceerd.

2. G. Geerts, *Taal of taaltje ? Een bloemlezing taalpolitieke beschouwingen over het Nederlands*, Leuven 1972.

G. Geerts, *Tweetaligheid binnen het Nederlands*, Ons Erfdeel 17 (1974), blz. 645-660.

anderhalf uur werden de oefeningen gezamenlijk gekorrigeerd. Al meteen na zo'n vijf sessies kon ik een drietal tendenzen konstateren, die na twee jaar tot algemene kenmerken van de meerderheid der eerstejaarsrechtsstudenten uitgegroeid waren.

In de eerste plaats een laag taalbeheersingspeil, vervolgens een gekomplexeerde houding tegenover de repressieve taalzuivering – die zij meestal identificeren met „taalbeschouwing” – en tenslotte, een konstatering die de twee vorige nog overschaduwde maar ten dele ook kan verklaren: een gebrek aan inzicht in de structuur en krachtvelden binnen de Nederlandse taalgemeenschap en in de groei en herkomst van onze taal. De demotivatie die hiervan het gevolg is, wordt door sommige studenten goedgepraat met een volharding, een betere zaak waardig.

Ik wou nog de opwerping voorkomen dat het al bij al 'slechts' om eerstejaars- en daarenboven om rechtsstudenten gaat. Achter dergelijke uitspraken gaan immers onbillijke vooroordelen schuil. In een uitvoerigere versie van dit verslag hoop ik met cijfers van de studentenbegeleiders van het monitoraat nog maar eens aan te tonen dat noch het feit Rechten te studeren, noch de mogelijkheid in het eerste jaar gezakt te worden, indicaties zouden kunnen zijn van iemands intelligentie of „kultuurniveau”. Hoeveel jonge Vlamingen worden überhaupt ooit eerstejaarsstudent?

Als men dit laatste gegeven, nl. dat het in mijn verhaal om een sociaal en onderwijstechnisch geselecteerde groep gaat, konfronteert met de konstatering dat de talige capaciteiten van die groep te kort schieten, dan heeft men al voldoende stof tot nadenken. Het is bedroevend maar niet onverklaarbaar dat in een kultuurautonoom Vlaanderen anno 1970 achttien- en negentienjarigen er niet in slagen een brief te schrijven die kommunikatief van effect is. Dat zij er niet in slagen een half uur lang een gesprek of discussie te voeren zonder dat die wat gesprekstechniek en talige akkuratete betreft, in het honderd lopen. Dat zij er niet in slagen, zelfs niet in een rollenspelsituatie, een niet familiale begroeting te formuleren. Dat zij er niet in slagen, zoals professor Van Haver moest konstateren³, een sinoniem te geven van „arbitrair” of de betekenis te omschrijven van een kop als „Dure olie kan tuinders opbreken”.

Uiteraard mag ik dit niet zo ongenueanceerd voor de hele groep studenten stellen. De sociale taalverschillen die in de, voorlopig nog hoofdzakelijk buitenlandse, sociolinguïstische literatuur beschreven worden, zijn ook in zo'n groep eerstejaars terug te vinden. Grosso modo kan men stellen dat studenten en studentes uit de midden- en hogere klassen een ruimere taalvaardigheid in de

3. J. Van Haver, *Een taaltest bij eerstejaars*, *Linguistica Antverpiensia*, VII, 1973, blz. 143-153.

standaardtaal bezitten. Middenklaskinderen praten en schrijven wel normgetrouwer en hebben minder neigingen tot verbositeit. In de groep landbouwers-, arbeiders- en lagere bediendenkinderen zijn twee subgroepen te onderscheiden. Een eerste groep die zich duidelijk niet op zijn gemak gevoelt in een algemeen Nederlandse gesprekssfeer, omdat zijn specifieke taalvaardigheid dan niet blijkt te functioneren en daarnaast een tweede, veel kleinere maar talig opvallend sterke groep van lagere klassekinderen, die zich in de loop van hun schoolcarrière gerealiseerd hebben dat zij ook op het domein van de taal moeten overpresteren om gelijke tred te houden met hun, niet begaafdere, kollega's uit bevoorrechte bevolkingsgroepen. Hun normgetrouwheid is vergelijkbaar met die van de middenklaskinderen.

De vrijheid van schoolkeuze, die in bepaalde streken van Vlaanderen tot sociokulturele apartheid per studierichting, school of zelfs schoolnet leidt, maakt het soms mogelijk het taalgedrag van studenten aan de hand van hun schoolkurrikulum te voorspellen. Zo kan men meestal konstateren dat de overpresterende lagere klassekinderen in zogenaamde elitescholen verzeild geraakten en daar op een academische studie voorbereid werden. Bekend uit de buitenlandse literatuur is het fenomeen van de normgetrouwere taalattitude en taalvaardigheid van vrouwen. In de groepen waarmee ik gewerkt heb, overtroffen de studentes hun mannelijke kollega's inderdaad meestal in zuivere uitspraak en korrekt woord- en idioomgebruik. Alleen, dit viel zo moeilijk waar te nemen, omdat de studentes duidelijk minder spraakzaam waren en vrij keurig hun diskriminerende rolverwachting vervulden.

Dat het onderwijs en dan in het bijzonder het moedertaalonderwijs sociokulturele diskriminaties niet kan wegwerken of hun verdere ontwikkeling nauwelijks kan verhinderen, is alleen moeilijk te geloven voor wie nog denkt dat het onderwijs inderdaad gedemocratiseerd is. Maar zelfs voor wie binnen de huidige onderwijsfilosofie wil blijven denken, is het moeilijk goed te praten dat er niet eens van een homogene en siestematische planning en programmering van de moedertaalonderwijsstof gesproken kan worden. De studenten herinneren zich het vak Nederlands in de middelbare school vaak als een vak-naast-andere-vakken, dat ze konfronteerde met eeuwen literatuurgeschiedenis, allerlei termen van het slag „onomatopee”, die ze bijna allemaal kennen, en in niet geringe mate taalzuiveringslessen van het tipe „zeg nietes, maar welles”.

Dun gezaaid zijn schoolverlaters die hebben leren twijfelen aan wat „het woordenboek” zegt, die het waarom en het hoe van een efficiënte taalzorg hebben leren analyseren, die Nederland hebben

leren kennen als meer dan een land vol kola-met-zes-rietjes-slurpers en 'carillon'- of 'centrifuge'-gebruikers.

Ze lopen er dun de leraren en leraressen Nederlands die hun leerlingen het inzicht meegeven dat een ernstige taalbeschouwing een noodzakelijke voorwaarde voor een goede taalbeheersing is, die hun leerlingen een stevige algemeen Nederlandse taalbasis weten mee te geven zonder die leerlingen eerst met een gestoorde verhouding tot hun moedertaal of dialect op te zadelen, die hun leerlingen er kunnen van overtuigen dat het niet de bedoeling is dat de Vlamingen een bescheiden taalquarantaine houden en de spraakmaking aan professionele of amateurlinguïsten overlaten.

De desinteresse en demotivatie van de eerste twee lichten, waarmee ik moest werken, was ontmoedigend. Een minderheid vond de taalbeheersingsoefeningen maar koude pap, omdat ze die stof voor de zoveelste maal te verwerken kregen. Hoe ze die te verwerken hadden gekregen en hoe weinig ze er toen ook al voor gemotiveerd waren, heb ik zopas proberen te verduidelijken. Voor de overgrote meerderheid was, naar hun eigen aanvoelen, de pap al gestort. Trouwens, waarom zouden zij nog proberen zich die „weetjes" eigen te maken. Zij waren al met al ook met hun „takkoord zijns" tot in een eerste kandidatuur geraakt en ze konden bijna elke dag konstateren dat je met „takkoord zijns" zelfs hoogleraar kon en kunt worden.

Het werd hoe lang zo moeilijker de voorgenomen reeksen oefeningen af te werken, omdat de roep ging dat de studenten tijdens de werkkolleges als volwaardige leden van een taalgemeenschap behandeld werden en dat de assistent-gespreksleider ze niet liet opdraaien voor het feit dat die taalgemeenschap zelf niet volwaardig is.

Na die eerste twee jaren kon ik niet anders dan konkluderen dat het geen zin had op de ingeslagen weg verder te gaan. Het enige doel dat ik me voor de volgende jaren stelde, was : proberen de studenten te laten nadenken en praten over hun individuele taalsituatie en over de taalpolitieke problemen in Vlaanderen. Serieuze achtergrondinformatie bestaat hierover nauwelijks. Voor het verschijnen van „Tweetaligheid binnen het Nederlands" van professor Geerts, een eerste aanzet tot een Vlaamse sociolinguïstiek, kon ik de studenten alleen maar de bundel „Taal of Taaltje" aanbevelen. Die verzameling artikels was voor mijn doelstelling het meest geschikt en voor de studenten het makkelijkst beschikbaar. Dat de meeste van die artikels niet meteen voor een niet-linguïstisch geïnteresseerd publiek bestemd zijn, bleek achteraf geen onoverkomelijk bezwaar te zijn. In dit verband wil toch ook even kwijt dat

veel studenten op de middelbare school niet eens begrijpend en analyserend hebben leren lezen.

De studenten werden twee keer uitgenodigd om in groepjes van zeven over de gestelde problematiek van gedachten te wisselen. In Leuven werden 30 groepen homogeen naar sociale en/of geografische afkomst samengesteld. De gesprekken van die homogene groepen werden op band opgenomen, om er later zowel een inhouds- als een sociolinguïstische analyse van te kunnen maken.

Ik geef u een kleine keuze uit de vele vragen en problemen waarrond er gepraat werd.

Wie praat waarom, met wie, waarover en wanneer welke taal ?

Welke sentimenten roepen de begrippen 'dialekt' en 'algemene taal', 'kultuurtaal', 'eenheidstaal' of 'ABN' op ? Hoe komt dat en hoe kunnen we die gevoelens verwerken ?

Wat zijn, in onze situatie, de voor- en nadelen van één- en tweetaligheid, eventueel drietaligheid, als we Frans erbij betrekken ?

Welke taal praten we best met kleine kinderen ?

Met hoeveel soorten Nederlands worden we op een gewone dag zo al gekonfronteerd ?

Hoe dikwijls, wanneer en in welke omstandigheden worden Vlamingen met een algemene taal gekonfronteerd ?

Hoe is het te verklaren dat men het taalbeheersingspeil van de mensen vaak kan voorspellen als men weet tot welke sociale klasse ze behoren of uit welk milieu ze afkomstig zijn ?

Is er in Vlaanderen sprake van diskriminatie op basis van de taal en ligt dat probleem bij ons anders dan in buurlanden ?

Deze keuze uit de vele vragen en problemen waarrond er gedacht en gediscussieerd werd, kan vermoedelijk wel illustreren welke invalshoek ik voor de gestelde problematiek gekozen had.

Zowel het gebrek aan gesprekstraining bij de studenten als de gevoelsgeladenheid van de discussiestof waren er de oorzaak van dat een groot aantal gespreksgroepen tijdens hun eerste discussieronde niet veel verder kwamen dan tot een inventarisatie van de klassieke vooroordelen, gemeenplaatsen en idee-fixen. Een efficiënt middel om uit de impasse te geraken was vaak het klassieke rollenspeltruukje. Wie ervan overtuigd was dat Nederlanders alleen uit snobisme 'dosjee', 'rotonde' of 'geblesseerd' zeggen, kreeg de opdracht zich in de persoon van een Nederlands student in te voelen en werd dan op zijn beurt door de andere gespreksdeelnemers met zijn eigen anti-argumenten aangevallen. Wie volhield dat wij een eigen Vlaamse eenheidstaal moeten ontwikkelen, mocht een pleidooi houden voor een toenadering tot het Noordnederlands enz.

Bijna iedereen was het er na twee ronden over eens dat de, wat ik noemde: rationele en ervaringsgerichte benadering van de individuele en nationale taalproblemen ze nieuwe en verhelderende inzichten had bijgebracht. Zelf was ik verbaasd over het entoesiasme waarmee de studenten zich in de discussies stortten, maar vooral over de vanzelfsprekendheid waarmee ze voor hen totaal nieuwe en zelfs verrassende inzichten formuleerden. Het was verheugend te kunnen vaststellen dat zij, ondanks een jarenlange konfrontatie met een repressieve taalzuiveringsmentaliteit en elitaire ABN-theorieën, de terugkoppeling naar hun eigen dagelijkse taallevens wisten te maken.

Hier wil ik toch even blijven stilstaan bij het bij veel studenten ingebakken en moeilijk weg te werken waanidee dat de volwaardigheid van de eenheidstaal zou kunnen aangetoond worden door de dialecten te veroordelen als niet volwaardige talen. Uit een in heel Vlaanderen opgezette opiniepeiling hebben we ondertussen al wel geleerd dat de Vlamingen hun dialecten vrij functioneel beoordelen, dat wil zeggen als geschikte talen voor „kleinräumige”, informele en intieme sferen⁴. Op school en via allerlei ongelukkig geformuleerde ABN-akties wordt het de jongeren afgeleerd dit spontane aanvoelen van een sociolinguale realiteit ook met zoveel woorden te verdedigen in discussies over zin en onzin van een algemene taal.

De vaktijdschriften staan vol met artikels over Second Language Learning en het belang van een volledig geaksepteerde moedertaal als basis voor vreemde- of tweedetaalverwerving. Ondertussen vindt men het echter niet nodig op te treden tegen leerkrachten of ABN-propagandisten die dialectsprekers voor schut laten zitten. Voor de verspreiding van een algemene taal in Vlaanderen is er nauwelijks een efficiëntere antipropaganda denkbaar dan de idealistische theorie dat een gemeenschap een som van individuen is en dat bijgevolg elke dialectspreker een cultuurbaar is, individueel medeverantwoordelijk voor de algemene Vlaamse 'taalachterstand'.

Dit verhaal over mijn ervaringen is te impressionistisch, het verzamelde materiaal is nog niet voldoende geanalyseerd en de problematiek die hiermee wordt aangesneden, is te omvangrijk en te verdragend om hieraan echte konklusies vast te knopen. Staat u me echter wel toe mijn ervaringen te vertalen in een paar principiële bedenkingen. Op de vraag naar de doeltreffendheid en dus

4. G. Geerts, J. Nootens en J. Van den Broeck, *Vlaamse attitudes tegenover dialect en standaardtaal* (verschijnt in het sociolinguïstieknnummer van *Taal en Tongval*, lente 1977).

de wenselijkheid van een kollege Algemene Taalbeheersing voor eerstejaarsstudenten moet ik het antwoord schuldig blijven. Niet op de vraag of de huidige vizie van academische en anderssoortige overheden verdedigbaar is. Het is zonder meer lachwekkend dat men pretendeert het probleem van de gebrekkige taalvaardigheid van eerstejaars te onderkennen, en vervolgens overgaat tot de aanstelling van een hoogleraar die in één uur per week, met de hulp van een halftijds assistent en in een sfeer van desinteresse vanwege een aanzienlijk deel van de kollega's, ongeveer 500 studenten de noodzakelijke taalbeheersing moet bijbrengen. Professor Van Haver besluit zijn hierboven aangehaald artikel mijns inziens terecht met de opmerking: „Nu is in geen enkele cultuurtaal de vorming op taalgebied afgewerkt op het einde van het middelbaar onderwijs, en diegenen die nadien voor hun taalverrijking meer eisen dan passieve taalconsumptie uit krant, radio of televisie zijn nergens zeer talrijk. Maar – zo vervolgt hij – zelfs in zijn passieve taalverwerving mist de Vlaming vaak de steun van een echt taalvaste omgeving, waarin de taalgewoonte op eventuele vragen in verband met uitspraak, woordkeuze, nuancering in stijl- en gevoelswaarde, spontaan het goede antwoord geeft en waarin opvalt wat afwijkt van het algemeen gebruikelijke of van het vanaf de kinderjaren verworven automatisme.”⁵ Ik zie geen enkele reden om die vaststelling van professor Van Haver niet te beschouwen als het signalement van een noodsituatie. En noodsituaties worden niet verholpen met halfslachtige simptoombehandelingen. Als men werkelijk de ernst van onze situatie onderkent, dan moet men toch tenminste de drie volgende maatregelen voorstaan:

1. een aanzienlijk deel van het eerstejaarsprogramma in alle fakulteiten vrijmaken voor een intensieve en systematische bijspijking van de taalbeheersing van de nieuwe studenten. Zolang dit niet gebeurt maakt het huidige eksamensysteem zich ook nog schuldig aan een sociale diskriminatie: welke eksaminator evalueert niet mede op basis van de taalvlotheid van een student?
2. elke fakulteit of afdeling last voor zijn licentiestudenten vak- of beroepstaalkolleges in. We kunnen alleen dan vooruitgang boeken als de afgestudeerde Vlamingen, de zogenaamde elite, hun gespecialiseerde kennis in een eigen cultuurtaal kunnen toepassen.
3. als zou blijken dat een en ander noch financieel, noch onderwijs-technisch, noch „ideeënmatig” haalbaar is, dan moet men de eerlijkheid en de moed opbrengen de verantwoordelijkheid voor die hipokriete situatie op te sporen. Als zou blijken dat noch

5. J. Van Haver, *o.c.*, blz. 153.

die eerlijkheid, noch die moed aanwezig zijn, dan zou men beter zwijgen over de zogenaamde taalachterstand van de jonge Vlamingen.

Het is immers vrij evident dat, behalve voor het aanleren van de specifieke vaktaal tijdens de specialisatiejaren – wat uiteraard ook moet gelden voor het beroeps- en technisch onderwijs – voor het bijbrengen van de eenheidstaal, in casu het falen daarin, de lagere en middelbare school verantwoordelijk gesteld moeten worden.

Uit mijn eigen leraarervaring en uit contacten met andere leraren van kleuterschool tot kweekschool is me evenwel duidelijk geworden dat de taalpolitieke en onderwijskundige beleidsmensen een zo noodzakelijke herdenking van de leerkrachtenopleiding in de geest van de jongste wetenschappelijke inzichten niet eens kunnen beogen, omdat ze met totaal achterhaalde, idealistische en siesteem-bestendige ideeën over de Vlaamse taalproblematiek rondzeulen. De hervormingsvoorstellen voor het kleuteronderwijs, „uitgedacht” door de De Croo-administratie, zijn hiervoor illustratief.

Mijn verhaal over „Studenten en Nederlandse Taalbeheersing” zou positiever en optimistischer geklonken hebben, als het huidige moedertaalonderwijs van de kleuterklas tot de universiteit latitudinaal en longitudinaal opgezet zou zijn, als taalbeschouwing er aan de basis van zou liggen, als repressieve taalafbraak er niet het meest in de praktijk gebrachte middel zou zijn. Als, met andere woorden, het taalonderwijsdoel zou zijn, dat het kind „in het taalgebruik van zichzelf en van anderen een aantal verschijnselen onderkent en deze verschijnselen in hun maatschappelijke en persoonlijke betekenis kan plaatsen”⁶. Als, met andere woorden, leraren niet meer zo worden opgeleid dat zij „optreden als instampers of heiers en hun leerlingen als blokkers, wel als taalgebruikers die met een zekere deskundigheid richting geven aan taalkundige problemen, en andere invoeren in het onbegrensde gebied van de taal”⁷. Als, met andere woorden, leraren zouden helpen bij het oplossen van de vraag die men nooit stelt: „waarom zou ik nu toch Nederlands gaan leren?” Als ze de kinderen zouden helpen de lange weg van de moedertaal naar de eenheidstaal geleidelijk en gericht te volgen, zodat ze de school kunnen verlaten als weerbare en met taal gewapende volwassenen.

Dergelijke verhalen over „Studenten en Nederlandse Taalbeheersing” zullen nog lang pessimistisch blijven klinken, vrees ik.

6. W. I. M. Van Calcar, *Een grammatica voor het onderwijs in het Nederlands en de moedertaal*, Assen 1974, blz. 3.

7. *Ibid.*, blz. 5.

Tenzij de verantwoordelijken zouden gaan beseffen dat er dringend werk gemaakt moet worden van een wetenschappelijke integratie van linguïstiek en didaktiek, van algemene, socio- en psycholinguïstiek, zodat onze leraren niet langer opgeleid worden tot van het werkelijke taalgebruik vervreemde „instampers of heiers”.

Misschien zullen die verhalen over „Studenten en Nederlandse Taalbeheersing” wel nooit positief klinken. Voorwaarde-zonderwelke-niet voor dit alles is immers de uitbouw van een ernstig taalpolitiek beleid in Vlaanderen. Zo een beleid, hoeft het nog gezegd, moet gestut worden door wetenschappelijk onderzoek van de voorbije ontwikkeling en van de huidige situatie van de taal in Vlaanderen en moet uiteindelijk leiden tot een efficiënte language-planning.

Zolang zo een taalpolitiek niet evident lukratief is voor politici, zolang taalkundigen futiele discussies over „dossiers en dosjees” uitermate boeiend vinden en zolang de maniakaal gekoesterde „taalzuiverheid” meer aandacht krijgt dan het dagdagelijkse taallevens van de Vlamingen, zolang zullen verhalen als het mijne eentonig blijven als het verhaal van Saidjah en z'n buffels.